

Γεωργίου Α. Σοτηρίου
Παιδαγωγικός

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
 ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

(Κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΟΤΗΡΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Σ' ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἀριθμ. ἀδείας κυκλοφ.	483
	8-10-21
Τιμᾶται μετὰ τοῦ βι- βλίστημου Δραχ.	1.80
βιβλιόσημον Δεπ.	0.35

4.00
0.70

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
 ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
 46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
 1922

1922 107

ΤΑ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

(Κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΟΤΗΡΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Σ' ἐν Ἀθήναις Γυμνασίῳ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Handwritten notes:
... 4.00
... 0.70
... 10.00

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1922

Ἀριθ. { Πρωτ. 27966
Διεκπ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Ὀβρίου 1917.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Γ. Α. Σωτηρίου.

Γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἐνεκρίθη ἡ χρῆσις τοῦ ὑφ' ὑμῶν ὑποβληθέντος ἐντύπου βιβλίου «*Δειτουργικὰ ἄσματα*» διὰ τὴν β' τάξιν τῶν γυμνασίων καὶ τὴν ἀντίστοιχον τάξιν καὶ τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1917—1918 καὶ ἐφεξῆς κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 113 πράξιν αὐτοῦ.

Ἐντελλόμενοι ὅπως ἐκτυπώσητε τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ περικαλύμματος τοῦ βιβλίου, τὸν δὲ ἀριθμὸν ταύτης, τὴν τιμὴν τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλιοσήμου καταφανῶς ἐπὶ τε τῆς προμετωπίδος καὶ τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου, ὑπομνησόμενοι τὰς συνεπειὰς πάσης παραβάσεως τῶν σχετικῶν πρὸς τὰς ὑμετέρας ὑποχρεώσεις διατάξεων τοῦ νόμου.

Ἐν περιπτώσει ἀνατυπώσεως τοῦ βιβλίου τούτου θέλετε συμμορφωθῆ ἑν τῇ ἀνωτέρω πράξει τοῦ συμβουλίου περιλαμβανομένης ὑποδείξεως.

Ὁ ὑπουργὸς

Δ Η Μ. Δ Ι Γ Κ Α Σ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ Ζ. ΔΙΑΛΗΣΜΑ—ΒΟΡΕΟΥ 6

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐν τῇ Β' τάξει τοῦ Γυμνασίου ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου, ἵνα διδάσκηται καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν λειτουργικῶν ἁσμάτων σκοπὸς προφανῆς τῆς τοιαύτης διδασκαλίας εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀρχαιολογικὴ καὶ τελετουργικὴ γνῶσις τῆς θείας λειτουργίας καὶ οὐχὶ ἡ ξηρὰ ἐκμάθησις τῶν ἐλαχίστων λειτουργικῶν ἁσμάτων, ἧς ἄλλως τε εἶνε καὶ ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς προσεπαθήσαμεν ἐνταῦθα, πρὸ τῆς παραθέσεως τῶν λειτουργικῶν ἁσμάτων καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, νὰ δώσωμεν συντόμως τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς κυριωτέρας τελετῆς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, παραθέτοντες ἐν τέλει τῆς ἱστορικῆς ταύτης μελέτης τὰ ἐξαγόμενα συμπεράσματα.

Οἱ διδάσκοντες δύνανται εἰς δύο μαθήματα τὰς προϋποθέσεις ταύτας τῆς ἐρμηνείας τῶν λειτουργικῶν ἁσμάτων νὰ προσφέρωσι τοῖς μαθηταῖς, δημιουργοῦντες μόνοι τὰς ἀναγκαίας μεθοδικὰς ἐνότητας, δι' ἃς τὰ παρατιθέμενα ἐνταῦθα δύνανται ὡς βοήθημα διὰ τοὺς μαθητὰς νὰ χρησιμοποιῶνται.

ΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

§ V. Έννοια και ιστορία τῆς Θείας Λειτουργίας.

Προτού μάθωμεν τὰ λειτουργικὰ ἔσματα πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τί σημαίνει καὶ πῶς διεμορφώθη ἡ Θεία Λειτουργία.

Θεία Λειτουργία καλεῖται ἡ ἱερωτέρα καὶ ἔξοχωτέρα τελετὴ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἐν ἣ τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Ἡ Θεία Εὐχαριστία ἢ ὁ εὐχαριστήριος ὕμνος πρὸς τὸν Θεόν, ὅμοιος τῇ εὐχαριστίᾳ, ἣν ὁ Χριστὸς κατὰ τὸν Μυστικὸν αὐτοῦ Δείπνον προσέφερε πρὸς τὸν Οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα, ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους (τὸν Α΄. μ. Χ. αἰῶνα), μετὰ συμποσίου καλουμένου ἁ γ α π η, ὡς συντελοῦντος εἰς ἀγάπην καὶ ἔνωσιν τῶν συνεσθιόντων μελῶν τῆς Χριστιανικῆς κοινότητος ¹.

1) Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (δ' 32—35) γνωρίζομεν ὅποια ἦσαν τὰ ἦθη τῶν πρώτων Χριστιανῶν «τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά»· ἡ τοιαύτη κοινοκτημοσύνη ἐπέτρεπεν ἵνα «καθ' ἡμέραν προσκαρτερῶσιν ὁμοθυμαδόν· καὶ κλώντες τε καὶ οἶκον ἄρτον, μεταλαμβάνωσι τροφῆς ἐν ἀγαλλίᾳσι καὶ

Ἐκ τῆς Β' ὁμοῦ αἰῶνος ἡ ἀγάπη ἢ τὸ συμπόσιον διεχωρίσθη τῆς τελετῆς τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἕνεκα τοῦ ὁσημέραι ἀξαναομένου πλήθους τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν, οὕτω δὲ ἡ ἀγάπη δὲν ἐτελεῖτο καθ' ἐκάστην, ἀλλὰ σπανιώτερον, ἕως οὗ ἐξέλιπεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος, διατηρηθεῖσα ἐνιαχοῦ μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος ὑπὸ τύπον ἀπλοῦ συμποσίου παρατιθεμένου ὑπὸ πλουσίων Χριστιανῶν πρὸς τοὺς πτωχοὺς τῆς Κοινότητος εἰς τὰ προαύλια ἢ τοὺς Νάρθηκας τῶν Ἐκκλησιῶν κυρίως ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν μαρτύρων.

Ἡ τελετὴ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διαχωρισθεῖσα τῶν ἀγαπῶν δὲν ἐγένετο καὶ αὕτη καθ' ἐκάστην ἀλλὰ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας καὶ ἰδίως κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἐντὸς εὐκτηρίων οἰκῶν ἢ Ἐκκλησιῶν ¹.

Ὁ τύπος τῆς τελετῆς ταύτης ἦτο διάφορος κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἀπλῆ τις ἱεροτελεστία κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου († 165).

Κατὰ τὸν Ἰουστίνον οἱ Χριστιανοὶ συνερχόμενοι εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους κατὰ τὰς Κυριακὰς «ἐποιῶντο κοινὰς εὐχὰς», ἤτοι ἤρχιζον τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου δι' ἐϋχῆς τινος ὑπὸ πάντων τῶν παρόν-

ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν» (Πράξ. β' 46—47). Τὰ δεῖπνα ταῦτα, τὰ συνδεόμενα μὲ αἶνους καὶ εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐκάλουν ἀγάπας οἱ πρῶτοι Χριστιανοί.

1) Οἱ εὐκτήριοι οἴκοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἔπειτα δὲ ἐκτίσθησαν ἴδιοι Ναοὶ ἢ Ἐκκλησίαι, αἵτινες βαθμηδὸν ἀπέβησαν μεγαλοπρεπῆ κτίρια, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου.

των λεγομένης· ἔπειτα ἐγίνετο ὁ κοινὸς ἀσπασμός· «ἀλλήλοις φιλήματι ἀσπαζόμεθα, παυσάμενοι τῶν εὐχῶν»· (τοῦ κοινουῦ τούτου ἀσπασμοῦ λείψανον διεσώθη μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἢ κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα τελουμένη ἀγάπη).

Μετὰ τὸ προοίμιον τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ προσέφερον ἄρτον, οἶνον καὶ ὕδωρ εἰς τὸν προεστῶτα τῶν ἀδελφῶν, ἦτοι τὸν ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον, ὅστις ἠὺχαρίσται τὸν Θεὸν καὶ καθηγιάζε τὰ δῶρα ταῦτα, διὸ καὶ εὐχαριστία ἢ ὅλη τελετὴ ἐκαλεῖτο· «ἔπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος καὶ οὗτος λαβὼν, αἶνον καὶ δόξαν τῷ Πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ καταξιωθῆναι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται»¹· ὁ λαὸς ἐπεφώνει μετὰ τὸ τέλος τῆς δεήσεως τοῦ προεστῶτος τὸ «Ἀμήν» καὶ ἐπηκολούθει ἀμέσως ἢ μετάληψις, μεθ' ἣν ἐγίνετο ἡ ἀπόλυσις· «εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ εὐφημήσαντος παντὸς τοῦ

1) Διὰ τῆς δεήσεως ἢ εὐχαριστίας ταύτης τοῦ προεστῶτος καὶ τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν προσφερομένων δώρων (ἄρτου καὶ οἴνου μεθ' ὕδατος συγκερασμένου εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιστεύετο ὅτι ἐγίνετο μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ «καὶ ἡ τροφή αὕτη (ὁ ἄρτος δηλ. καὶ ὁ οἶνος), λέγει ὁ Ἰουστίνος, καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία ... οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὄν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεῖς, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν ... ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ εἰς σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι».

λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδόνασιν ἐκάστω τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν».

Ὑπὸ τοιοῦτον ἀπλοῦν τύπον ἐτελεῖτο ἡ Θ. Εὐχαριστία μέχρι τῶν ἀρχῶν ἴσως τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος ἕκτοτε ἡ τελετὴ αὕτη ἤρχισε νὰ γίνηται μεγαλοπρεπεστέρα καὶ διερρυθμισθῆ βαθμηδὸν κατὰ τὰ πρότυπα τῶν τελουμένων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν δραμάτων ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ Θεάτρῳ.

Εἰς τὸν Ναὸν δηλ. εἰς δύο μέρη ἀρχικῶς διαιρούμενον, εἰς ἱερὸν ἢ βῆμα διὰ τοὺς κληρικούς καὶ εἰς κυριῶς Ναὸν διὰ τὸν λαόν, ὡς ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντος, ἐτέθη κατὰ πέτασμα ἀποκρῦπτον τοὺς πρώτους ἀπὸ τοῦ λαοῦ, γινομένης τῆς ἄρσεως τοῦ καταπέτασματος εἰς ὠρισμένας ὥρας τῆς τελετῆς· τὸ καταπέτασμα τοῦτο ἀποκρῦπτον κατ' ἀρχὰς μόνον τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, τὴν κειμένην ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἀπέναντι τοῦ μέσου κλίτους τοῦ Ναοῦ¹, φαίνεται ὅτι ἐπέξετάθη βραδύτερον καὶ εἰς τὰς ἄλλας δύο πλευρὰς καὶ οὕτω προῆλθε τὸ Εἰκονοστάσιον ἢ Τέμπλον τοῦ Ναοῦ, διαμορφωθὲν κατὰ τὰ πρότυπα τῶν προσόψεων τῆς Σικνηῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ διακοσμηθὲν μὲ τὰς εἰκόνας τῶν κυριωτέρων ἱερῶν προσώπων, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἐν τῷ μέσῳ ὑψώθη ὁ Ἐσταυρωμένος. *δωδ*

1) Μέσον κλίτος τοῦ Ναοῦ εἶνε ὁ μεσαῖος χώρος τοῦ διὰ διπλῆς σειρᾶς κίονων εἰς τρεῖς συνήθως στοᾶς διαιρουμένου Ναοῦ· ὁ μεσαῖος χώρος ἢ μέσον κλίτος εἶνε πάντοτε εὐρυχωρότερος καὶ ὑψηλότερος τῶν δύο πλαγίων.

Ἡ τελετὴ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας λαβοῦσα τὴν μορφήν τῆς παραστάσεως δράματος ἐγένετο τῇ συμπράξει τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, τοῦ μὲν κλήρου ἀναπέμποντος εὐχὰς ἐπὶ τῇ μυστικῇ τελέσει τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἣν παρίστα ἡ εὐλογία τῶν δώρων (τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου) καὶ ἡ δι' αὐτῆς συντελουμένη μεταβολὴ εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἣ προσφωνοῦντος τὸν λαόν, τοῦ δὲ λαοῦ ἀπαντῶντος εἰς τὰς τοιαύτας προσφωνήσεις καὶ ὑμνοῦντος τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ἀπειρῶ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἣν ἐπεδείξατο διὰ τῆς θυσίας τοῦ μονογενοῦς Αὐτοῦ Υἱοῦ.

Τοὺς ὕμνους καὶ τὰς ἀντιφωνήσεις ἔψαλλεν ὅλος ὁ παριστάμενος λαὸς ἢ εἰς ἕξ αὐτοῦ προεξῆρχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπήχουν· βαθμηδὸν ὁμως ἔνεκα τοῦ θορύβου τοῦ γινομένου διὰ τοῦτο, ἡ Ἐκκλησία, κατὰ πρότυπα πάλιν τῶν τελουμένων ἐν τοῖς δράμασιν, ἔνθα ὁ χορὸς μετὰ τοῦ κορυφαίου ἔδει ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ, ὥρισε κανονικοὺς ψάλτας, οὓς διήρσεσεν εἰς δύο χορούς, οἵτινες ἰστάμενοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος¹ ἔψαλλον τὰς ἀντιφωνήσεις καὶ τοὺς ὕμνους ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ.

1) Ἄμβων ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι κυκλοτερὴς τις ἐξέδρα ἐφ' ἧς ἀνήρχετό τις διὰ δύο κλιμάκων (ἀμφοτέρωθεν βατή, ἐκ τοῦ λατ. *ambo* (= ἄμφο παραγομένης τῆς λέξεως), ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ ὑψουμένη, καὶ ἰκανῶς εὐρύχωρος, ὥστε νὰ ἴστανται οἱ χοροί· ἀπὸ τοῦ Χρυσοστόμου καθιερώθη ὡς ἱερὸς χώρος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκεται μόνον τὸ Εὐαγγέλιον (τῆς θέσεως τῶν Ψαλιῶν μετατεθείσης ἑκατέρωθεν τοῦ μέσου κλίτους τοῦ Ναοῦ πρὸ τοῦ Ἱεροῦ) καὶ μετετέθη εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος χάριν εὐρυχωρίας τοῦ Ναοῦ. Τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ψαλμοψαρίας ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ ἐπέβαλεν ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος (380), ἣτις διὰ τοῦ 15 κανόνος τῆς ὥρισε :

Ἡ δημοσία αὕτη τελετὴ ἔλαβεν οὕτω μεγαλοπρεπῆ ὄψιν καὶ ὠνομάσθη *λειτοουργία*, ἥτοι κατ' ἐξοχὴν δημοσία λατρεία τοῦ Θεοῦ.

Λειτουργιῶν τύποι ἦσαν πολλοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· οὕτως ἔχομεν τὰς λειτουργίας τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀλεξανδρείας—Καισαρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας—Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ δύο τελευταῖαι, ὡς συντομώτεραι, διερρουθμίσθησαν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἢ μὲν πρώτη ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἢ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου· ἀμφότεραι διετηρήθησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἡ τελευταία, ἢ τοῦ Χρυσοστόμου, ἣτις εἶνε ἢ ἐν χρήσει σήμερον ὑπάρχουσα.

§ 2. Σύντομος ἐρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας, ὡς τελεῖται αὕτη σήμερον.

Ἡ ἐν χρήσει λειτουργία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: εἰς τὸ *προοίμιον*, τὴν *κυρίως λειτοουργίαν* καὶ τὸν *ἐπίλογον*¹.

«μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν Ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ».

1) Ἡ συνήθης διαίρεσις τῆς Λειτουργίας, ἢ ἐπὶ τῆς ἀρχαιοπρεποῦς μορφῆς της βασιζομένη, ἐν ἣ ὑπ' ὄψιν ἐλαμβάνοντο αἱ δύο τάξεις τῶν χριστιανῶν (κατηχούμενοι — πιστοὶ) εἶνε, ὡς γνωστόν, ἡ διαίρεσις εἰς Λειτουργίαν τῶν Κατηχουμένων καὶ Λειτουργίαν τῶν πιστῶν· ἐπειδὴ ὅμως ἡ Λειτουργία ἀπέβαλεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε'. αἰῶνος, ὁπότε, εἰσαχθέντος τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ ἐξέλιπον καὶ οἱ κατηχούμενοι, τὸν τοιοῦτον χαρακτηρὰ της, συνήθως δὲ παραλείπονται αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων δεήσεις, αἱ δι' αὐτὸ προσφωνήσεις κλπ., καλὸν εἶνε ἢ Λειτουργία γὰ διαιρεῖται καθ' ἑαυτήν, ὡς σήμερον τελεῖται.

Ι. Προοίμιον: Ὁ ἱερεὺς τελέσας τὴν προσκομιδὴν ἐν τῇ Προθέσει¹ (καθ' ὃν χρόνον τελεῖται ὁ Ὄρθρος), ἄρχεται τῆς Θείας Λειτουργίας προσκαλούμενος ὑπὸ τοῦ Διακόνου «Εὐλόγησον, Δέσποτα!» διὰ τῆς εὐλογίας τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐκφωνῶν τό: «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων», τοῦ χοροῦ ψάλλοντος τό: Ἀμήν.

Ἐπειτα ὁ Διάκονος προσκαλεῖ τον λαόν, ὅπως δεηθῇ καὶ οὗτος ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ πρὸς τὸν Κύριον: ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος Κόσμου, ὑπὲρ τῶν Βασιλέων καὶ τοῦ Στρατοῦ, ἵνα συμπολεμήσῃ καὶ ὑποτάξῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν κλπ., τοῦ χοροῦ εἰς ἐκάστην δέησιν ψάλλοντος ἕξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ τό: Κύριε ἐλέησον! ἢ παράσχου Κύριε! Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ: «ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις κλπ.» καὶ οἱ χοροὶ ἀντιφώνως ψάλλουσι τὸ π ρ ῶ τ ο ν ἀ ν τ ῖ φ ω ν ο ν (ἴδε κατωτέρω).

1) Ἡ προσκομιδὴ τῶν τιμίων δώρων (ἄρτου καὶ οἴνου) ἐγίνετο, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, κατὰ τὴν λειτουργίαν· μετὰ ταῦτα ἐπεκράτησε νὰ γίνηται ἡ ἐτοιμασία τῶν τιμίων δώρων προτοῦ μεταφερθῶσι ταῦτα εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν (κατὰ τὸν Ὄρθρον) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ ταύτης ὑπαρχούσης κόγχης, ἣτις καλεῖται Πρόθεσις.

Συνεχίζει ὁ διάκονος τὰς δεήσεις καὶ οἱ χοροὶ ψάλλουσι τὸ δεύτερον ἀντίφωνον (ἴδε κατωτέρω) μετὰ τοῦτο τοῦ διακόνου πάλιν ἐκφωνοῦντος ἄλλας δεήσεις¹, ψάλλεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τελεῖται ἡ καλουμένη μικρὰ Εἴσοδος, καθ' ἣν ὁ Ἱερεὺς μετὰ τοῦ διακόνου ἐξέρχονται τοῦ Ἀγ. Βήματος προπορευομένων λαμπάδων καὶ ἱσταμένοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ προσφωνοῦσι τὸν λαὸν διὰ τῶν λέξεων: Σοφία, ὀρθοί! ἦτοι ἡ Θεία σοφία, ἡ τοῦ Εὐαγγελίου, παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν ὀρθοὶ προσκυνήσατε αὐτήν².

Ὁ χορὸς (ἢ καὶ οἱ ἱερεῖς κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς) ψάλλει: «Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ· σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ!» ἐπαναλαμβάνει τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας, καὶ τοῦ Ἁγίου πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου εἶνε ἐκτισμένος ὁ Ναός, ἐν ᾧ τελεῖται ἡ λειτουργία, τὸ Κοντάκιον, καὶ ὅταν ὁ Ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ τὸ «ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν...» ψάλλει τὸν τρισάγιον ὕμνον (ἴδε κατ.) καὶ γίνεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἦτοι ἡ ἀπαγγελία

1) Αἱ δεήσεις αὗται ὡς ἐκφωνοῦμεθα ὁμοῦ, συνημμένως, λέγονται *συναπταί*, καὶ ἡ μὲν πρὸ τοῦ ἀ' ἀντιφώνου ὡς μακροτέρα λέγεται *μεγάλῃ συναπτῇ*, αἱ δὲ ἄλλαι *μικραὶ συναπταί*, ἦτοι ὀλίγαι δεήσεις, ἀρχόμεναι πάντοτε διὰ τῶν λέξεων: «ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν» ὡς ἀπαγγέλλει ὁ διάκονος.

2) Ἡ εἴσοδος αὕτη λέγεται καὶ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου, διότι τοῦτο κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας ὁ Ἱερεὺς (τὴν Σοφίαν), καὶ εἶνε λείψανον τῆς ἄλλοτε ἐν πομπῇ μεταφορᾶς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν Ναὸν ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου.

ὄρισμένων περικοπῶν ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ. — Ὁ διάκονος ἀπαγγέλλει πάλιν δεήσεις (ἐκ τενήσ δεήσις) καὶ προετοιμάζεται διὰ τὴν κυρίως Λ., ἧς πάντα τὰ τελεσθέντα ἀποτελοῦσι τὸ προοίμιον.

II. Κυρίως Λειτουργία. Ἡ κυρίως Λ. ἄρχεται ἀπὸ εὐχῆς μυστικῶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἀναγινωσκομένης, δι' ἧς εὐχεται τῷ Θεῷ, ἐπὶ τῇ μελλούσῃ συμμετοχῇ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου, ὅπως χάριση ἡμῖν «προκοπὴν βίου καὶ πίστεως καὶ συνέσεως πνευματικῆς», μεθ' ἣν ἐκφωνεῖ τὰς λέξεις : «ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους Σου πάντοτε φυλαττόμενοι, Σοὶ δόξαν ἀναπέμπομεν . . .» καὶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸν χερουβικὸν ὕμνον (ἴδε κατωτέρω)· ἀκολουθεῖ ἔπειτα ἡ μεγάλη Ἐῖσοδος, καθ' ἣν οἱ ἱερεῖς λαμβάνοντες τὰ ἐτοιμασθέντα ἤδη τίμια δῶρα ἀπὸ τῆς Προθέσεως φέρουσι ταῦτα ἐν πομπῇ εἰς τὴν Ἁγ. Τράπεζαν, εὐχόμενοι κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν ἐκ τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ τὴν στάσιν αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ, ὅπως «μνησθεῖν πάντων ἡμῶν Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ Βασιλείᾳ αὐτοῦ».

Μετὰ τὴν μεγάλην Εῖσοδον ὁ διάκονος ἑξακολουθεῖ τὰς δεήσεις, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν λέξεων : «Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ...», ἐν ᾧ ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εὐχὴν, δι' ἧς εὐχεται ἵνα ἰκανώσῃ τοῦτον ὁ Θεὸς «προσενεγκεῖν δῶρά τε καὶ θυσίας πνευματικὰς ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων»· ἔπειτα, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν λαόν, εὐλογεῖ αὐτὸν διὰ τοῦ ἀρχαίου ἀσπασμοῦ «Εἰρήνη πᾶσι» τοῦ Διακόνου ἐκφωνοῦντος τὸ παράγγελμα : «Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν», τοῦ χοροῦ δὲ λέγοντος τὸ Σὺμβο-

λον τῆς πίστεως¹, μεθ' ὃ ὁ μὲν ἱερεὺς εὐχεται καὶ δίδει τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας εἰς τὸν λαὸν διὰ νὰ εἶνε ἔτοιμος διὰ τὴν Θ. Λ., ὁ δὲ λαὸς ἀντιφωνεῖ αὐτόν·.

Μετὰ ταῦτα ἄρχεται τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Λ., ὁ ἁγιασμὸς δηλ.: τῶν τιμίων δώρων δι' εὐχῆς μυστικῆς, δι' ἧς ὁ ἱερεὺς εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, ὅς κατηξίωσεν αὐτόν «ἐκ τῶν χειρῶν του δέξασθαι τὴν Λ. ταύτην, καίτοι παρεστήκασι πρὸ Αὐτοῦ χιλιάδες Ἀρχαγγέλων... τὰ Χερουβείμ καὶ Σεραφείμ... τὸν ἐπινίκειον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα κεκραγότα καὶ λέγοντα»· τὰς τελευταίας λέξεις ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ χορὸς ψάλλει: τὸν ἐπινίκειον ὕμνον (ἴδε κατωτέρω).

1) Πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Συμβόλου ὁ διάκονος λέγει: «Τὰς Θύρας, τὰς Θύρας, ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν»· εἶνε τὸ μόνον διασωθὲν λείψανον ἀρχαίου παραγγέλματος, διδομένου ὑπὸ τοῦ διακόνου εἰς τοὺς θυρωροὺς ἢ πυλωροὺς, ἵνα προσέχωσι τὰς Θύρας, μὴ τις τῶν Κατηχουμένων καὶ ἀμυήτων παρεισδύσῃ μεταξὺ τῶν πιστῶν.

2) Μετὰ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως γίνονται αἱ ἐξῆς προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις.

Διάκονος. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου, πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν.

Χορὸς. Ἐλαιον εἰρήνης θυσίαν αἰνέσεως,

Ἱερεὺς. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν.

Χορὸς. Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός Σου.

Ἱερεὺς. Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.

Χορὸς. Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον.

Ἱερεὺς. Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Χορὸς. Ἄξιον καὶ δίκαιον (ἔστιν).

Ὁ ἱερεὺς καὶ πάλιν μυστικῶς ἀναγινώσκει εὐχὴν, δι' ἧς δοξάζει καὶ εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν ἐπεδείξατο «ὥστε τὸν μονογενῆ του Υἱὸν δοῦναι», ὅς τῇ νυκτί, «ἣ παρεδίδοτο λαβὼν ἄρτον καὶ εὐλογήσας ... ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ Μαθηταῖς καὶ Ἀποστόλοις εἰπὼν : «Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστί τὸ σῶμα μου...» ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον ... λέγων : «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες...» Τὰς ρήσεις : Λάβετε ... καὶ Πίετε ... ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ καὶ ὁ χορὸς ἀπαντᾷ : «Ἀμήν».

Καὶ πάλιν ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς μυστικῶς εὐχαριστήριον εὐχὴν, μεθ' ἣν ἐκφωνεῖ : «Τὰ σὰ (δῶρα=Σῶμα καὶ Αἷμα) ἐκ τῶν σῶν (τοῦ Σώματος δηλ: καὶ Αἵματος) σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα», καὶ ὁ χορὸς ψάλλει τόξα «Σὲ ὑμνοῦμεν...» (ἴδε κατωτέρω), ἐν ᾧ ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει πρὸ τῶν τιμίων δώρων τὴν εὐχὴν τῆς μετουσιώσεως, δι' ἧς πιστεύομεν ὅτι ὁ Ἄρτος καὶ Οἶνος μετουσιοῦνται εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ.

Ὁ ἱερεὺς ἔπειτα ἄρχεται μνημονεύων πάντας τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, οὓς παρακαλεῖ ὡς μεσιτεύσωσι παρὰ τῷ Θεῷ, ἵνα ἐπισκέψηται ἡμᾶς διὰ τῶν πρεσβειῶν αὐτῶν καὶ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας Ἀχράντου...» ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὕμνον τῆς Θεοτόκου : «Ἄξιόν ἐστιν, ὡς ἀληθῶς...» (ἴδε κατωτέρω).

Ἀκολουθοῦσι δεήσεις ὑπὸ τοῦ διακόνου καὶ ἱερέως καὶ ἀντιφωνήσεις τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ Κύριε ἐλέησον ! καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ : «Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι Σέ, τὸν ἐπουράνιον Θεόν, Πατέρα καὶ λέγειν»· ὁ χορὸς ἀπαγγέλλει τόξα : «Πάτερ ἡμῶν», ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν

λαδὸν διὰ τοῦ «Εἰρήνη ἡμῖν» καὶ ἀκολουθεῖ ἡ Θ ε ί α
κ ο ι ν ω ν ί α, καθ' ἣν γίνεται ἡ μετάληψις τῶν ἱερέων
πρῶτον (καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ τὸ
Κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ ν—ἴδε κατωτέρω) καὶ ἔπειτα τῶν προ-
παρεσκευασμένων πιστῶν, καλουμένων ὑπὸ τοῦ ἱερέως
διὰ τῆς προσκλήσεως : τὰ Ἅγια (ἐνν. δῶρα) τοῖς ἁγίοις
(δηλ. : τοῖς πιστοῖς προσφέρονται) καὶ «Μετὰ φόβου
Θεοῦ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε».

III. Ἐ π ἰ λ ο γ ο ς : Μετὰ τὴν τέλεισιν τοῦ μυ-
στηρίου καὶ τὴν κοινωνίαν ἀναπέμπονται εὐχαριστίαι
εἰς τὸν Θεόν, ὁ λαὸς ψάλλει τὸ τροπᾶριον τῆς Πεν-
τηκοστῆς : «Εἶ δ ο μ ε ν τ ὸ φ ῶ ς τ ὸ ἀ λ η θ ι -
ν ὸ ν» (ἴδε κατωτέρω) καὶ ὁ διάκονος ἐκφωνεῖ τὸ πα-
ράγγελμα : «Ἐ ν ε ἰ ρ ῆ ν ἦ π ρ ο ἔ λ θ ῶ μ ε ν» (ἄς
ἐξέλθωμεν τοῦ Ναοῦ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ).

Τέλος ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὴν λεγομένην «ὀ π ι -
σ θ ἄ μ β ω ν ο ν ε ὑ χ ῆ ν»¹, ὁ λαὸς δοξολογεῖ τὸν
Θεὸν διὰ τῆς γραφικῆς ρήσεως : «Εἶη τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου εὐλογημένον ...» καὶ γίνεται ἡ ἀ π ὀ λ υ σ ι ς,
τοῦ ἱερέως λέγοντος : «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων
ἡμῶν ...»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ :

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τελετῆς τῆς
Θείας Λειτουργίας, συνάγομεν ὅτι :

1ον) Βάσις τῆς Θείας Λειτουργίας ἦτο ἀνεκάθεν ὁ
Μυστικὸς Δεῖπνος.

1) Ἡ εὐχὴ καλεῖται οὕτω, διότι, ὅτε ὑπῆρχεν ὁ Ἄμβων
ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ (ἴδε ἄνωτ. σημ. 1 σελ. 9) ἡ εὐχὴ αὕτη
ἀνεγινώσκετο ὀπισθεν τοῦ ἄμβωνος.

2ον) Ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις αὐτῆς ἐγένετο κατὰ τὰ πρότυπα τῶν τελουμένων εἰς τ' ἀρχαῖα δράματα, ἦτοι : ἐγίνοντο κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου προσφωνήσεις ὑπὸ τῶν κληρικῶν καὶ ἀντιφωνήσεις ὑπὸ τοῦ χοροῦ, ἀντιπροσωπεύοντος τὸν λαόν, ἐντὸς καταλλήλως διασκευασμένων Ναῶν.

Κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ σήμερον τελουμένη λειτουργία συνίσταται :

α') Ἐκ δεήσεων (ἐκφωνουμένων κυρίως ὑπὸ τοῦ διακόνου).

β') Ἐξ ἐκφωνήσεων καὶ εὐχῶν (ἀπαγγελλομένων ὑπὸ τοῦ ἱερέως).

γ') Ἐξ ἀναγνώσεων (Γραφῆς—Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιον—Συμβόλου πίστεως, Κυριακῆς προσευχῆς).

δ') Ἐκ τελετῶν (Μεγάλῃ καὶ μικρᾷ Εἵσοδος, μετουσίωσις)

καὶ ε') Ἐξ ἀντιφωνήσεων τοῦ χοροῦ ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ.

Αἱ ἀντιφωνήσεις αὗται ἢ εἶνε μονολεκτικαὶ δεήσεις (Ἀμήν, Ἀλληλουῖα, Κύριε ἐλέησον, Παράσχου Κύριε, Σοὶ Κύριε) ἢ εἶνε ὕμνοι ἦτοι ᾄσματα λειτουργικὰ.

Τὰ λειτουργικὰ ταῦτα ᾄσματα κατὰ τὴν σειρὰν τῶν τελουμένων ἐν τῇ Θεῇ Λειτουργίᾳ εἶνε :

1ον) Ἡ Δοξολογία, ἢ ψαλλομένη πρὸ τῆς Λειτουργίας.

2ον) Τ' ἀντίφωνα.

3ον) Ὁ τρισάγιος ὕμνος.

4ον) Ὁ χειρὸνυβικὸς ὕμνος.

5ον) Ὁ ἐπινίκειος ὕμνος.

Τὰ λειτουργικὰ ᾄσματα

6ον) Ὁ ὕμνος τῆς μετουσιώσεως
(Σὲ ὑμνοῦμεν ...).

7ον) Ὁ ὕμνος τῆς Θεοτόκου (ἄξιόν
ἔστιν, ὡς ἀληθῶς ...).

8ον) Ὁ ὕμνος τοῦ Κοινωνικοῦ.

9ον) Ὁ ὕμνος τῆς Πεντηκοστῆς
(εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν ...)

καὶ 10ον) Ὁ ὕμνος τῆς ἀπολύσεως
(εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου ...).

ΜΕΡΟΣ Β.

ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΔΣΜΑΤΑ

§ 3. Ἡ μεγάλη Δοξολογία.

1. Δόξα Σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
2. Ὑμνοῦμέν Σε, εὐλογοῦμέν Σε, προσκυνοῦμέν Σε, [δοξολογοῦμέν Σε, εὐχαριστοῦμέν Σοι διὰ τὴν μεγάλην Σου δόξαν.]
3. Κύριε Βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ παντοκράτωρ. Κύριε Υἱὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ Ἅγιον [Πνεῦμα.]
4. Κύριε ὁ Θεός, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ [Πατρὸς, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Κόσμου. Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ Κόσμου.]
5. Προσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ [τοῦ Πατρὸς καὶ ἐλέησον ἡμᾶς.]
6. Ὅτι Σὺ εἶ μόνος Ἅγιος, Σὺ εἶ μόνος Κύριος [Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, Ἀμήν.]
7. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῆσω Σε καὶ αἰνέσω τὸ [ὄνομά Σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.]

8. Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
9. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά Σου εἰς [τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.
10. Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός Σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ Σέ.
11. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά Σου.
12. Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν ἐν γεννεᾷ καὶ [γεννεᾷ. Ἐγὼ εἶπα : Κύριε, ἐλέησόν με ἵασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἥμαρτόν Σοι.
13. Κύριε, πρὸς Σέ κατέφυγον· δίδαξόν με τοῦ ποιῆν [τὸ θέλημά Σου ὅτι Σὺ εἶ ὁ Θεός μου.
14. Ὅτι παρὰ Σοι πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί Σου ὁψόμεθα φῶς.
15. Παράτεινον τὸ ἔλεός Σου τοῖς γινώσκουσί Σε.

(Προστίθεται ἐν τέλει ὁ τρισάγιος ὕμνος, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω).

Συνήθως δὲ προστίθεται ἐν τέλει τῆς Δοξολογίας τῆ ἐξῆς ἀναστάσιμον καλούμενον τροπάριον :

Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ γέγονεν
ἄσωμεν τῷ ἀναστάντι ἐκ τάφου
καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν·
καὶ γὰρ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον
τὸ νίκος ἔδωκεν ἡμῖν
καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

§ 4. Τὰ Ἀντίφωνα :

α') Ἀντίφωνον :

Ψαλμικοὶ στίχοι (ἐκ τοῦ 91 Ψαλμοῦ).

- I. Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ,
καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί Σου, Ὑψιστε.
- II. Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ προῖ τὸ ἔλεός Σου
καὶ τὴν ἀλήθειάν Σου καθ' ἑκάστην.
- III. Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν
καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν Αὐτῷ.

Ἐφύμνιον (ἐπαναλαμβανόμενον τρίς).

Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς.

β') Ἀντίφωνον :

Ψαλμικοὶ στίχοι (ἐκ τοῦ 18 Ψαλμοῦ).

- I. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ,
ποίησιν δὲ χειρῶν Αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ Στε-
[ρέωμα.]
- II. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα,
καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν.
- III. Οὐκ εἰσι λαλαῖαι οὐδὲ λόγοι,
ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.

Ἐφύμνιον (ἐπαναλαμβανόμενον τρίς).

Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν,
ψάλλοντάς Σοι Ἀλληλούϊα.

Ὁ μετὰ τὸ ἐφύμνιον τοῦ β' Ἀντιφώνου ψαλλόμενος

Χριστολογικὸς ὕμνος :

Ποίμνιον :

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι
καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων
[Ἀμήν (=μικρὰ Δοξολογία)].

Ὑμνος :

Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ,
ἀθάνατος ὑπάρχων·
καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
σαρκωθῆναι
ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας
ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας·
σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεός,
θανάτῳ θάνατον πατήσας·
εἷς ὢν τῆς Ἁγίας Τριάδος,
συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ
καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι
σῶσον ἡμᾶς ·

§ 5. Ὁ Τρισάγιος Ὑμνος.

Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος ἰσχυρός, Ἅγιος ἀθάνατος,
ἐλέησον ἡμᾶς.

§ 6. Ὁ Χερουβεικὸς Ὑμνος.

Οἱ τὰ Χερουβείμ μυστικῶς εἰκονίζοντες,
καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσ-
[άδοντες,
πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν,
ὡς τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι,

1) Ὡς τρίτον Ἀντίφωνον, μετὰ τὴν ψαλμοδίαν τοῦ ὁποίου
τελεῖται ἡ μικρὰ Εἴσοδος, χρησιμεύει τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέ-
ρας· μετὰ δὲ τὴν Εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου ἐπαναλαμβάνεται
τὸ αὐτὸ Ἀπολυτίκιον καὶ ψάλλονται : τὸ Κοντάκιον τῆς ἡμέ-
ρας καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον τοῦ Ἁγίου πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου εἶνε
ἐκτισμένος ὁ Ναός, ἔνθα τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία.

ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν :
Ἄλληλούϊα.

*Ἀντὶ τοῦ συνήθους τούτου Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται
κατὰ τὸ Μ. Σάββατον ὁ ἑξῆς :*

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία
καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου
καὶ μηδὲν γήϊνον ἐν ἑαυτῇ ^{ἐνδοξαίως} λογιζέσθω·
ὁ γὰρ Βασιλεὺς τῶν Βασιλευόντων
καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων
προσέρχεται σφαιασθῆναι
καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς·
προηγοῦνται δὲ αὐτοῦ οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων
μετὰ πάσης Ἀρχῆς καὶ Ἐξουσίας,
τὰ πολυόμματα Χερουβείμ
καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφεῖμ
τὰς ὄψεις καλύπτοντα
καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον :

Ἄλληλούϊα.

*Ἄτερον Χερουβικὸν ὕμνον ἔχομεν τὸν ὕμνον τῆς Δει-
τουργίας τῶν Προηγιασμένων :*

Νῦν αἱ Δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν
σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν·
ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης·
ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται·
πίστει καὶ πόθῳ προσέλθωμεν
ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα :

Ἄλληλούϊα.

§ 7. Ὁ ἐπινέκειος ὕμνος.

Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ,
πλήρης ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ τῆς δόξης Σου,
ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις!
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος
ἐν ὀνόματι Κυρίου
ὡσαννὰ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις!

§ 8. Ὁ ὕμνος τῆς μετουσιώσεως.

Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν,
Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε·
καὶ δεόμεθά Σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

§ 9. Ὁ ὕμνος τῆς Θεοτόκου.

Ἄξιόν ἐστιν, ὡς ἀληθῶς,
μακαρίζειν Σε, τὴν Θεοτόκον,
τὴν ἀειμακάριστον καὶ μαναμώμητον
καὶ Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.
Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ
καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεείμ·
τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν
τὴν ὄντως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν.

§ 10. Ὁ ὕμνος τοῦ κοινωνικοῦ.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν,
Ἀλληλούϊα.

Πλὴν τοῦ συνήθους Κοινωνικοῦ ἔχομεν κατὰ διαφό-
ρους ἑορτὰς ἄλλα Κοινωνικά τὰ ἐξῆς :

I. Εἰς ἑορτὰς Ἁγίων :

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος.
Ἁλληλούϊα.

II. Εἰς Δεσποτικὰς ἑορτὰς :

Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος.
Ἁλληλούϊα.

III. Εἰς Θεομητορικὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας :

Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ τὸ ὄνομα
[Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Ἁλληλούϊα.

§ 11. Ὁ ὕμνος τῆς Πεντηκοστῆς.

(Μετὰ τὴν Μετάληψιν τῶν πιστῶν, ψαλλόμενος).

Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν,
ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον·
εὗρομεν πίστιν ἀληθῆ
ἀδιάλεκτον Τριάδα προσκυνοῦντες·
αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν.

§ 12. Ὁ ὕμνος τῆς ἀπολύσεως.

Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον,
ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.

Handwritten signature
Handwritten signature

ΜΕΡΟΣ Γ.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Handwritten signature

1) Ἡ μεγάλη Δοξολογία.

Ὁ ὕμνος εἶνε ἀρχαιότατος, ὑφιστάμενος ὡς ἔχει σήμερον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀθανασίου (373) καὶ εὐρισκόμενος ἐν τῷ Ἀλεξανδρεωτικῷ κώδικι τοῦ Ε' αἰῶνος.

Σύγκριται δ' ἐκ τριῶν μερῶν· 1ον τῶν πρώτων στίχων, οἵτινες εἶνε ἀρχαιότατοι ὡς παρατιθέμενοι ἐν Ἀποστολ. Διαταγαῖς Ζ' 47· εἶνε δ' ἴσως οἱ στίχοι οὗτοι ὁ ὕμνος, ὃν αἰνίττεται ὁ Πλίνιος ἐν τῇ πρὸς Τραϊανὸν ἐπιστολῇ του τῷ 103 ἢ 104 μ. Χ. 2ον τῶν 10 ἐπομένων, οἵτινες εἶνε ἴσως μεταγενέστεροι καθ' ὅμοιον ρυθμὸν ποιηθέντες πρὸς τοὺς ἑπτὰ ἀρχαιότερους· καὶ 3ον τοῦ Τρισαγίου ὕμνου, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω.

Στ. 1. Εἶνε ὁ γνωστός ὕμνος τῶν Ἀγγέλων, ὑμνούντων ἄνωθεν τοῦ Σπηλαίου τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. β' 14), εἰς ὃν προσετέθησαν αἱ λέξεις :

Δόξα Σοι τῷ δείξαντι τὸ φῶς, καθόσον ὁ ὕμνος ἀπηγγέλλετο ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ Ἡλίου, καὶ σήμερον ψάλλεται ἐν τέλει τοῦ Ὁρθρου· ὁ στ. δὲ οὗτος κυρίως ἐκαλεῖτο εἰς τοὺς ἀρχαιότερους χριστιανικοὺς χρόνους Δοξολογία.

Δόξα=Θεία λαμπρότης ἢ Θεία μεγαλοπρέπεια. Ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος ἐρμηνεύεται οὕτω : (ἀπὸ τοῦ νῦν) δοξάζεται ὁ ἐν Ὑψίστοις Θεός, (ἀπὸ τοῦ νῦν βασιλεύει) εἰρήνη ἐπὶ τῆς γῆς, (ἀπὸ τοῦ νῦν ἐκδηλοῦται ἡ εὐδοκία) ἡ συμπάθεια, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Στ. 2. Ὑμνοῦμέν Σε, εὐλογοῦμέν Σε . . . = Ὁ στ. εἶνε εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν=Σὲ (τὸν Θεὸν) ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν (=ἐπαινοῦμεν), Σὲ προσκυνοῦμεν κλπ.

Στ. 3. Κύριε Βασιλεῦ. . . = Ὁ στ. εἶνε αἶνος πρὸς τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Στ. 4. Κύριε ὁ Θεός.= Ὁ στ. εἶνε ὕμνος πρὸς τὸν Υἱὸν

τοῦ Θεοῦ, τὸν καλούμενον διὰ τῆς ρήσεως τοῦ Προδρόμου (Ἰω. α' 29) εἰς Ἀμὸν τοῦ Θεοῦ, αἶροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου».

Στ. 5. *Πρόσδεξε . . .* Καὶ ὁ στ. οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὸν Χριστόν· *ὁ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς* = ὁ ἰσοτίμος τῷ Πατρὶ (ἢ φράσις εἶνε ψαλμική : Ψαλμ. 107,8).

Στ. 6. *Ὅτι Σὺ εἶ μόνος Ἅγιος . . .* = διότι Σὺ—ὁ Ἰησοῦς Χριστός—εἶσαι ὁ μόνος Ἅγιος, Σὺ ὁ ἀληθὴς Θεὸς καὶ διὰ Σοῦ δοξάζεται ὁ Θεὸς Πατήρ. *Ἀμήν* = εἶθε, γένοιτο (οὕτω γὰρ δοξάζεται ὁ Θεός). Τὸ Ἀμήν εἶνε ἐπίρρ. ἑβραϊκὸν καὶ ὅταν μὲν προτάσσεται εἶνε *βεβαιωτικόν*, ὅταν δ' ἐπιτάσσεται *εὐχητικόν*.

Στ. 7. *Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογήσω Σε . . .* = Ὁ στ. ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἀνάγκης ἀδιαλείπτου προσευχῆς.

Στ. 8. *Καταξίωσον . . .* = ὁ στ. ἀναφέρεται εἰς δέσιν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, ὅπως φυλάξῃ ἡμᾶς τὴν σήμερον ἡμέραν ἀναμαρτήτους.

Στ. 9. *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε . . .* = Διὰ τοῦ στ. τούτου αἰνοῦμεν τὸν Θεόν, ὡς τὸν Θεὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν (ἢ ἔκφρασις εἶνε εἰλημμένη ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς ὑμνολογίας).

Στ. 10. *Γένοιτο, Κύριε . . .* = ἐκφράζομεν διὰ τοῦ στ. τούτου τὴν ἀκράδαντον ἐλπίδα ἡμῶν διὰ τὴν συγχώρησιν ἢ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Στ. 11. *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε . . .* = Διὰ τοῦ στ. τούτου ὑμνοῦντες τὸν Θεὸν ἱκετεύομεν ὅπως φωτίσῃ ἡμᾶς ἵνα γνωρίσωμεν τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ θελήματα.

Στ. 12. *Κύριε καταφυγή* = Διὰ τοῦ στ. τούτου ἐκφράζομεν τὴν πεποίθησιν ἡμῶν περὶ τῆς ἀεννάου προστασίας τοῦ Θεοῦ.

Στ. 13. *Κύριε πρὸς Σε κατέφυγον* = Ἡ ἔννοια τοῦ στ. εἶχε σχετικὴ μὲ τὴν τοῦ στ. 12.

Στ. 14. *Ὅτι παρὰ Σοί . . .* = Διὰ τοῦ στ. τούτου αἰτιολογοῦμεν τὴν πεποίθησιν ἡμῶν περὶ προστασίας τοῦ Θεοῦ, λέγοντες ὅτι Σὺ εἶσαι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, Σὺ τὸ πνευματικὸν φῶς τὸ φωτίζον ἡμᾶς.

Στ. 15. *Παράτεινον* ... = Τέλος παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ στ. τούτου τὸν Θεόν, ἵνα φανῇ μακρόθυμος καὶ παρατείνῃ ἕφ' ἡμᾶς τὴν εὐσπλαγγίαν του.

Ἀναστάσιμον τροπάριον ἐκάστης Κυριακῆς μετὰ τὴν Δοξολογίαν ψαλλόμενον. Καλεῖται οὕτω, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

Σήμερον ... = σήμερον τὴν Κυριακὴν, ἣτις ἔχει ἤδη ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καθορισθῆ ὡς ἡμέρα πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀρχηγῆ τῆς ζωῆς ἡμῶν = ὁ ἀναστὰς Χριστὸς ὡς «ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν» ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς τῶν πιστῶν.

Καθελὼν γὰρ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον = ἀφ' οὗ δηλ. κατέβαλε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου τὸν θάνατον ... ἐχάρισεν ἡμῖν τὴν νίκην ...

2) Τὰ Ἀντίφωνα.

Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβόν οἱ ψαλμικοὶ στίχοι καὶ τὰ ἐφύμνια τῆς Λειτουργίας διὰ τὸν τρόπον τοῦ ψάλλειν ἐπαναλαμβάνουσι δηλ. : οἱ χοροὶ ἐπὶ ἐκάστῳ στίχῳ τὸ αὐτὸ ἀκροστίχιον ἢ ἐφύμνιον ἢ ὑπόψαλμα· οἱ τρόποι οὗτος τοῦ ψάλλειν εἶνε ὁ διασωθεὶς εἰς ἡμᾶς τρόπος τῆς ὑμολογίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω.

Ἐν τοῖς Μοναστηρίοις κυρίως ἀντὶ τῶν ἀντιφώνων ψάλλονται τὰ λεγόμενα *Τυπικά*, ἧτοι οἱ Ψαλμοὶ = «Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον» καὶ οἱ Μακαρισμοί.

Τὰ Τυπικά ἢ τ' Ἀντίφωνα ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν ψαλλομένων κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Σολομῶντος Ὁδῶν (*Ἀναβαθμῶν* καλουμένων, διότι ὅταν αἱ Ὑδαὶ αἴται ἐψάλλοντο ἀνέβαιναν ἢ συνηθροῦζετο ὁ λαὸς ἐν τῷ Ναῷ, διὸ ἐκαλοῦντο καὶ *προοιμιακοὶ* ψαλμοί· τὸ τελευταῖον ὄνομα διετηρήθη καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων). Ὡστε τ' Ἀντίφωνα τῆς Λειτουργίας εἶνε οἰονεὶ προοιμιακοὶ ὕμνοι τῆς τελετῆς τῆς Θείας Λειτουργίας.

Οἱ ψαλμικοὶ στίχοι ἀλλάσσουν κατὰ τὴν Λειτουργίαν τὴν τελουμένην κατὰ τὰς ἑορτὰς. *Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου...* —ἐπικαλούμεθα τὰς πρεσβείας τῆς Θεοτόκου πρῶτον, ἵνα ἐπικαλεσθῶμεν ἔπειτα κατ' εὐθείαν τὸν Χριστόν, διὰ τοῦ ἐπομένου ἐφθυμίου: *Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ...* Τοῦ β' ἐφθυμίου ἡ φράσις «ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν» μεταβάλλεται κατὰ τὰς διαφόρους ἑορτὰς· λ. χ. κατὰ τὰ Χριστούγεννα ἀντικαθίσταται διὰ τῆς φράσεως: «ὁ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς», εἰς ἑορτὰς Ἁγίων: «ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός» κλπ. Ἡ *Ἀλληλοῦϊα*—εἶνε ἐκ τῶν ἀκροστίχων ἢ ἐφθυμίων τῆς ὑμνολογίας τῶν Ἑβραίων, διατηρηθεῖσα ὡς ἔχει ἑβραϊστὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ μεταφράζεται διὰ τῆς φράσεως: αἰνεῖτε τὸν Κύριον.

Ἡ *μικρὰ Δοξολογία* «Δόξα Πατρὶ κλπ.», ἣτις πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ λατρείᾳ εἶνε ἀρχαιότατος χριστιανικὸς ὕμνος, χρησιμεύων τὸ πάσαι ὡς ἐπισφράγις ἐκάστου ψαλμοῦ· ὁ συνήθης τύπος εἶνε ὡς ἔχει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ ἐπὶ τῶν Ἀρειανικῶν ἐριδῶν ἐπικρατήσας (πρβλ. Φιλοστοργ. Ἐκκλ. ἱστ. γ' 13 τὸν «Ἀντιοχείας Φλαβιανόν, πλῆθους μοναχῶν συναγείραντα, πρῶτον ἀναβοῆσαι: Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι... τῶν γὰρ πρὸ αὐτοῦ τοὺς μὲν, Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι λέγειν καὶ ταύτην μᾶλλον τὴν ἐκφώνησιν ἐπιπολάζειν· τοὺς δέ, Δόξα Πατρὶ ἐν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι»)· ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ διασώζεται ὁ αὐτὸς τύπος: *Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui sancto in secula seculorum. Amen.*

Ὁ Χριστολογικὸς ὕμνος: «ὁ μονογενὴς Υἱὸς...», κατὰ τὸν Παῦλον Διάκονον, ὠρίσθη γὰ ψάλλεται τῷ 8ῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἶνε ἔργον τοῦ μεγάλου Αὐτοκράτορος (πρβλ. χρονικόν, ἐκδόσεως Βόννης σελ. 183 «ὁ Ἰουστινιανὸς παρέδωκε ψάλλεσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τό: «ὁ Μονογενὴς Υἱὸς...»).

3) Ὁ Τρισάγιος ὕμνος.

Ὁ ἕνεκα τῆς τριττῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἁγίου οὕτω καλούμενος ὕμνος φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν Ε' αἰῶνα ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Πρόκλου (447) διαδόχου τοῦ Χρυσοστόμου· ὁ ὕμνος ἐψάλη καὶ ἐν τῇ Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ. Αἱ λέξεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὕμνου «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ». (Ἡσαίου, στίχ. 3) καὶ ψαλμικῶν ῥήσεων (ὡς ἐκ τοῦ 41 ψαλμοῦ στ. 3· «ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρόν, κλπ.). Κατὰ τὴν παράδοσιν (ὡς διέσωσεν ὁ ἱστορικὸς Θεοφάνης ἐν χρονικῷ) «ἐπὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πρόκλου σεισμοὶ γεγόνασιν μεγάλοι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τέσσαρας μῆνας· ὥστε φοβηθέντες οἱ Βυζάντιοι, ἔφυγον ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ λεγομένῳ Κάμπῳ, καὶ ἦσαν προσκαρτεροῦντες μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου ἐν ταῖς Λιταῖς, κλαίοντες πρὸς τὸν Θεόν. Ἐν μιᾷ οὖν, κυμαινομένης τῆς γῆς καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ κράζοντος τό, Κύριε ἐλέησον, ἐκτενῶς, περὶ ὥραν τρίτην ἄφνω, πάντων ὀρώντων, συνέβη ὑπὸ θείας δυνάμεως ἀρθῆναι τινὰ νεανίσκον εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἀκοῦσαι θείας φωνῆς παραινούσης αὐτὸν ἀναγγεῖλαι τῷ Ἐπισκόπῳ καὶ τῷ λαῷ λιτανεύειν οὕτως· Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς μηδὲν ἕτερον προστιθέντας. Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πρόκλος ταύτην δεξάμενος τὴν ἀπόφασιν, ἐπέτρεψε τῷ λαῷ ψάλλειν οὕτω· καὶ εὐθέως ἐπέστη ὁ σεισμός. Ἡ δὲ μακαρία Πουλχερία καὶ ὁ αὐτῆς ἀδελφός, ὑπεραγασθέντες τῷ θαύματι, ἐθέσπισαν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸν θεῖον ψάλλεσθαι ὕμνον· καὶ ἀπὸ τότε παρέλαβον πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄδειν αὐτὸν τῷ Θεῷ».

Ὁ τρισάγιος ὕμνος εἴτε ἀναγιγνωσκόμενος εἴτε ψαλλόμενος ἐπαναλαμβάνεται τρίς, ὡς οὕτω ψαλλόμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων «κύκλῳ τοῦ Θρόνου τοῦ Θεοῦ»· μετὰ τὴν οἰονεὶ ἀγγελικὴν ταύτην μελωδίαν δίδεται τὸ παράγγελμα «δύναμις», ἥτοι διατάσσεται ὁ χορὸς νὰ ψάλλῃ γεγωννία τῇ φωνῇ, «ἵνα σημαίνεται ἡ ἐπὶ γῆς ψαλμοδία, ἣτις ἠχητικωτέρα εἶνε».

Τὰ λειτουργικὰ ἄσματα

3

4) Ὁ Χερουβικὸς ὕμνος.

Ὁ καλούμενος Χερουβικὸς ὕμνος, ὅστις ψάλλεται πρὸ τῆς Μεγάλης Εἰσόδου, ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς προσκομιδῆς, ἣτις μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος ἐτελεῖτο εὐθὺς μετὰ τὴν Λειτουργίαν τῶν Κατηγουμένων, δηλ: μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὰς ἐκτενεῖς δεήσεις.

Μετὰ τὴν μετάθεσιν ὅμως τῆς προσκομιδῆς εἰς τὸν Ὁρθρον, ἵνα μὴ προέλθῃ χασμωδία, ὠρίσθη νὰ ψάλληται ὁ Χερουβικὸς ὕμνος, τῆς Μεγάλης Εἰσόδου προσλαβούσης ἐνωρὶς συμβολικὴν ἔννοιαν καὶ ὑποσημαινούσης τὴν «θριαμβευτικὴν προέλευσιν τοῦ Βασιλέως τῆς δόξης», διὸ καὶ τὰ τελούμενα γίνονται κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐτελεῖτο ὁ ρωμαϊκὸς θρίαμβος· ὡς ἐφέροντο δηλ: οἱ κατάγοντες θρίαμβον στρατηγοὶ τῆς Ρώμης ἐπὶ θριαμβευτικῆς ἀσπίδος, περιστοιχούμενοι ὑπὸ λαβάρων κλπ., οὕτω καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης (ὃν παριστᾷ ὁ Ἄμνος ὁ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Δίσκου) φέρεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ δορυφορεῖται ὑπὸ λαμπάδων, ἑξαπτερύγων καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν.

Τὴν συμβολικὴν ταύτην ἔννοιαν ἐρμηνεύει ὁ Χερουβικὸς ὕμνος, δι' οὗ προτρεπέμεθα ἡμεῖς οἱ ἀξιωθέντες νὰ λειτουργήσωμεν τῷ Θεῷ ὡς Ἄγγελοι αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ὀλίγω πρότερον ἐψάλομεν τὸν τρισάγιον ὕμνον (=οἱ εἰκονίζοντες μυστικῶς τὰ Χερουβειμ καὶ προσάδοντες τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον), ν' ἀποθέσωμεν πᾶσαν περὶ τοῦ καθημερινοῦ βίου φροντίδα, διότι μέλλομεν νὰ ὑποδεχθῶμεν (ἐν τῇ θεῖα κοινωνίᾳ) τὸν Βασιλέα τῆς δόξης, ὅστις δορυφορεῖται ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων, ἅτινα δοξολογοῦσι καὶ βοῶσι τὸν ὕμνον: Ἀλληλούϊα.

Ὁ Χερουβικὸς οὗτος ὕμνος καὶ ἡ συμβολικὴ ἔννοια τῆς Μεγάλης Εἰσόδου φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν 5' αἰῶνα ἢ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου (τῷ 573), ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κεδρηγὸς (ἐκδ. Βόννης σελ. 390), ὅστις λέγει ὅτι τῷ 9ῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου διετάχθη νὰ ψάλληται ὁ Χερουβικὸς ὕμνος.

Ἄρχαιότερος τοῦ συνήθους Χερουβικοῦ ὕμνου : «οἱ τὰ Χερουβείμ κλπ.» φαίνεται ὅτι εἶνε ὁ ὕμνος, ὁ ψαλλόμενος σήμερον μόνον τῷ Μ. Σαββάτῳ : «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία...», ἐπιτομὴ δὲ τούτου εἶνε ὁ συνήθης Χερουβικός ὕμνος· ὁ Χερουβικός ὕμνος τοῦ Μ. Σαββάτου σημειοῦται ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου.

Ἄλλος ἐπίσης μεγαλοπρεπὴς ὕμνος τῆς Λειτουργίας τῶν προηγουμένων : «Νῦν αἱ Δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν ...» εἰσῆχθη, κατὰ τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, τῷ 612· τινὲς τὴν σύνταξιν τοῦ ὕμνου τούτου ἀποδίδουσιν εἰς τὸν ἐπὶ Ἡρακλείου (610—640) ἀκμάσαντα γνωστὸν ἐκκλησιαστικὸν ποιητὴν Γεώργιον Πισίδην.

Τὴν Μ. Πέμπτην ἀντὶ Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται ὁ ἐπὶ Ἰουστίνου ἐπίσης εἰσαχθεὶς ὕμνος : «Τοῦ δειπνοῦ Σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον Υἱὲ Θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε ...».

5) Ὁ ἐπινίκιος ὕμνος.

Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς Θείας Λειτουργίας εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ὑπὸ τοῦ ἱερέως «τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα βοῶντα κεκραγότα καὶ λέγοντα», ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον (ἐξ οὗ ἐλήφθη καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος· ἴδε ἀνωτέρω) Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ ... Εἰς τὸν ἀγγελικὸν τοῦτων ὕμνον προσετέθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Θριαμβευτικὸς καλούμενος ὕμνος, δι' οὗ οἱ Ἑβραῖοι ὑπεδέχθησαν τὸν Χριστὸν «εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου ὡσαννά ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις».

Σαβαώθ—στρατεύματα· *Κύριος Σαβαώθ*—Κύριος τῶν οὐρανίων δυνάμεων.

Ὠσαννά—ἡ συνήθης ζητωκραυγὴ τῶν Ἑβραίων· οἱ Ὁ μεταφράζουσι—σῶσον δὴ.

6) Ὁ ὕμνος τῆς μετουσιώσεως.

Ὁ ὕμνος εἶνε σύντομος Εὐχαριστία τοῦ λαοῦ διὰ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὃ τελεῖ μυστικῶς ὁ ἱερεὺς (ἴδε ἐρμηνείαν λειτουργίας). Ἡ στιγμή, καθ' ἣν ψάλλεται εἶνε ἡ κυριωτέρα τῆς Θείας Λειτουργίας.

7) Ὁ ὕμνος τῆς Θεοτόκου.

Ὁ καθ' ἑξοχὴν οὗτος ὕμνος πρὸς τὴν Θεοτόκον συνίσταται ἐκ δύο μερῶν· ὁ ἀρχαιότερος εἶνε: «τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ κλπ.» τὸ ἐν ἀρχῇ δὲ προστεθὲν: «ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς...» εἶνε μεταγενεστέρα προσθήκη, ἔχουσα σχέσιν ἴσως με λειτουργικὴν τινα εὐχὴν (πρβλ. ἐν τῷ ἔργῳ μου, τὸ Ἅγιον Ὅρος, σελ. 131 παράδοσιν περὶ τῆς προσθήκης, τῆς ἀποδομένης εἰς ὁμώνυμόν τινα Ἁγιορειτικὴν εἰκόνα). Ὁ ὕμνος «τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ...» εἶνε διασκευή τοῦ ὕμνου τοῦ ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ μεγάλου ὕμνογράφου Κοσμᾶ, τοῦ νόθου ἀδελφοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ (ἴδε Θ' ῥῆθρον τοῦ τετραωδίου τῆς Μ. Παρασκευῆς), καὶ λαμβάνεται ὡς ἐφύμνιοι, συχνάκις ψαλλόμενον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Κοσμᾶς ἐμιμήθη τὸν Ἐφραίμ τὸν Σῦρον (378) ὅστις ἤρχετο πάντοτε τῶν ὕμνων τῆς Θεοτόκου διὰ τῆς φράσεως: «Τιμιωτέρα τῶν Χερουβείμ καὶ ἀσυγκρίτως πασῶν τῶν οὐρανίων στρατιῶν».

Ὡς ἀληθῶς = τὸ ὡς ἐπιτείνει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀληθῶς = ἀληθέστατα (ἄξιόν ἐστι μακαρίζειν Σε τὴν Θεοτόκον κλπ.).

Ἀντὶ τοῦ ὕμνου τούτου, κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς ψάλλεται ἡ Καταβασία τῆς Θ' Ὁδῆς· κατὰ δὲ τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ ὕμνος:

Ἐπὶ Σοὶ χαίρει, Κεχαριτωμένη,
πᾶσα ἡ Κτίσις,
Ἄγγέλων τὸ σύστημα
καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος,
ἡγιασμένε Ναέ,

καὶ Παράδεισε λογικέ,
Παρθενικὸν καύχημα·
ἔξ ἧς Θεὸς ἔσαρκώθη
καὶ παιδίον γέγονεν
ὁ πρὸ αἰῶνων ὑπάρχων
Θεὸς ἡμῶν.

Εἰς τὸν ὕμνον δὲ τοῦτον προστίθεται καὶ τὸ *ἐφύμνιον* :
«τὴν γὰρ Σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε κλπ.».

8) Ὁ ὕμνος τοῦ Κοινωνικοῦ.

Ὅπως ὁ Χερουβικὸς ὕμνος ψάλλεται ἀργῶς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χασμωδίας, ἣν θὰ προεκάλει ἡ μυστικὴ μόνον τοῦ ἱερέως δέησις ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος, οὕτω καὶ διὰ τῆς ψαλμωδίας μετ' ἀργοῦ μέλους τοῦ ὕμνου τούτου, τοῦ λεγομένου Κοινωνικοῦ, αἴρεται ἡ χασμωδία, ἣτις θὰ συνέβαινε κατὰ τὸν χρόνον τῆς κοινωνίας τῶν ἱερέων ἐντὸς τοῦ Βήματος.

Τὸ Κοινωνικὸν ὑπὸ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ μορφάς : Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ... Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι. Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον... κλπ. εἶνε στίχος τις ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ εἰλημμένος, ἐπισφραγίζεται δὲ πάντοτε διὰ τοῦ : Ἀλληλούϊα :

9) Ὁ ὕμνος τῆς Πεντηκοστῆς.

Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἱερέως : «Μετὰ φόβου Θεοῦ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε» καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν λαόν : «Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν Σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν Σου», ψάλλεται κατὰ τὰς περισσοτέρας Κυριακάς (ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς μέχρι τῆς Ε' Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν) τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς, δι' οὗ ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν τὴν ἀληθῆ καὶ τὴν δι' αὐτῆς σωτηρίαν.

10) Ὁ ὕμνος τῆς ἀπολύσεως.

Μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν (ἴδε ἀνωτέρω ἐρμηνείαν Θείας Λειτουργίας) ὁ λαὸς δοξολογεῖ τὸν Θεὸν διὰ τῆς λαμπρᾶς προσευχῆς τοῦ Ἰώβ, δοξολογήσαντος τὸν Θεὸν ἐν τῇ δυστυχίᾳ αὐτοῦ, μεθ' ἣν τελεῖται ἡ Ἀπόλυσις (διὰ τῆς εὐχῆς : « Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν κλπ.) καὶ διανέμεται τὸ Ἀντίδωρον, ἥτοι τεμάχιον ἄρτου εἰλημμένον ἐκ τῆς ἁγιοσθείσης κατὰ τὴν Λειτουργίαν προσφορᾶς, εἰς ἁγιασμὸν τῶν μὴ κοινωνησάντων τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

	Σελίς
§ 1. Ἐννοια καὶ ἱστορία τῆς Θ. Λειτουργίας.....	5
§ 2. Σύντομος ἐρμηνεία τῆς Θ. Λειτουργίας ὡς τελεῖται αὐτὴ σήμερον.....	10
<i>Συμπέρασμα</i>	16

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

§ 3. Ἡ μεγάλη Δοξολογία.....	19
Ἐρμηνεία	29
§ 4. Τὰ Ἀντίφωνα.....	21
Ἐρμηνεία.....	31
§ 5. Ὁ Τρισάγιος ὕμνος.....	22
Ἐρμηνεία.....	33
§ 6. Ὁ Χερουβικὸς ὕμνος.....	22
Ἐρμηνεία.....	34
§ 7. Ὁ ἐπινίκειος ὕμνος.....	24
Ἐρμηνεία.....	35
§ 8. Ὁ ὕμνος τῆς μετουσιώσεως.....	24
Ἐρμηνεία.....	36

§ 9.	Ὁ ὕμνος τῆς Θεοτόκου.....	24
	Ἑρμηνεία.....	36
§ 10.	Ὁ ὕμνος τοῦ Κοινωνικοῦ.....	25
	Ἑρμηνεία.....	37
§ 11.	Ὁ ὕμνος τῆς Πεντηκοστῆς.....	25
	Ἑρμηνεία.....	47
§ 12.	Ὁ ὕμνος τῆς Ἀπολύσεως.....	25
	Ἑρμηνεία.....	38

ΜΕΡΟΣ Γ'.

	Ἑρμηνευτικαὶ σημειώσεις.....	29
--	------------------------------	----

8. P.

Αριθ. { Πρωτ. 27966
Διεκπ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Ὀβρίου 1917

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Γ. Α. Σωτηρίου.

Γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἐνεκρίθη ἡ χορῆσις τοῦ ὑφ' ὑμῶν ὑποβληθέντος ἐντύπου βιβλίου «*Δειτουργικὰ ἄσματα*» διὰ τὴν β' τάξιν τῶν γυμνασίων καὶ τὴν ἀντίστοιχον τάξιν καὶ τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1917—1918 καὶ ἐφεξῆς κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 113 πράξιν αὐτοῦ.

Ἐντελλόμενοι ὅπως ἐκτυπώσητε τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ περικαλύμματος τοῦ βιβλίου, τὸν δὲ ἀριθμὸν ταύτης, τὴν τιμὴν τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλιοσήμου καταφανῶς ἐπὶ τε τῆς προμετωπίδος καὶ τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου, ὑπομνησόμενοι τὰς συνεπείας πάσης παραβάσεως τῶν σχετικῶν πρὸς τὰς ὑμετέρας ὑποχρεώσεις διατάξεων τοῦ νόμου.

Ἐν περιπτώσει ἀνατυπώσεως τοῦ βιβλίου τούτου θέλετε συμμορφωθῆ ἡ πρὸς τὰς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πράξει τοῦ συμβουλίου περιλαμβανομένης ὑποδείξεως.

Ὁ ὑπουργός

▲ Η. Μ. ΔΙΓΚΑΣ